

Марко М. Милошевић¹
Крагујевац

СЛАВЕНИЗМИ У ЖИТИЈУ СВЈАТАГО И ПРАВЕДНАГО ЈОСИФА ПРЕКРАСНАГО ВИКЕНТИЈА РАКИЋА²

Предмет овог рада јесте описивање славенизама забележених у *Житију свјатаго и праведнаго Јосифа прекраснаго* Викентија Ракића. Применом квалитативне методе сви примери анализирани су са фонетског и творбеног аспекта. Најважнији резултати истраживања могу се свести на следеће: (а) фонетско-фонолошки ниво бележи примере са заједничким особинама српскословенског и рускословенског језика, примере својствене искључиво српскословенској језичкој епоси, примере карактеристичне за рускословенску језичку норму и одређен проценат славеносрбизама, (б) на творбеном плану уочава се присуство малог броја правих сложеница, већа продуктивност префикса и именичких суфикса, као и мала фреквентност придевско-прилошких и глаголских суфикса.

Кључне речи: историја језика, Викентије Ракић, српски народни језик, српскословенски језик, рускословенски језик, славеносрпски језик, славенизам, славеносрбизам

1. Уводна разматрања

У овом раду представљени су славенизми забележени у *Житију свјатаго и праведнаго Јосифа прекраснаго* Викентија Ракића.³ Чак и у оним делима која су у основи писана српским народним језиком, међу којима је и анализирано *Житије*,⁴ у чијој основи се налази шумадијско-војвођански дијалекат (в. Ивић 1998: 142), славенизми заузимају одређен проценат у самом књижевном тексту и представљају битан језички слој који се у делима писаца XVIII и XIX века често активира због тематских, стилских или метричких разлога (уп. Младеновић 1964, Кашић 1968, Куна 1970, Младеновић 1971, Суботић 1989, Зорић 2013, Милановић 2014, Милановић 2021а).

О књижевноисторијском значају Ракићевих дела до данас је познато више радова (уп. Ераковић 2002, Орсић 2012, Марићевић 2015, Миленковић 2017). Међутим, у науци о језику о овом писцу дато је свега неколико напомена у књизи *Преглед историје српског језика* (Ивић 1998) и у раду *Сава Мркаљ и његови претходници у реформи предвуковске ћирилице* (Младеновић 1967), код кога се на Ракића указује као на једног од писаца предвуковске епохе који су припремали терен за потпунију реформу азбуке. У раду *Језик Жертве Аврамове Вићенција Ракића* (Грбић 1986) дата је и језичка анализа Ракићевог дела *Жертва Аврамова*. С обзиром на стилски значај славенизама и њихову континуирану вишевековну употребу у књижевним делима многих писаца и узевши у обзир недовољну лингвистичку осветљеност овог језичког слоја у опусу Викентија Ракића, рад тежи

1 markomilosevicnp97@gmail.com

2 Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198).

3 Ракићево *Житије свјатаго и праведнаго Јосифа прекраснаго* доступно је на сајту Дигиталне библиотеке Матице српске (издање из 1843. године), где се, уосталом, могу пронаћи сабрана дела овог писца у дигиталном издању.

4 Јован Скерлић (1953: 110) истиче следеће: „[т]е популарне хришћанске легенде, опеване често у хришћанским књижевностима, Ракић је превео у простим и разумљивим народним стиховима”.

ка свеобухватној класификацији примера из *Житија свјатаго и праведнаго Јосифа прекраснаго*, који се могу уврстити у поменути категорију.

Појму *славенизам* у науци о језику посвећена је велика пажња, на шта указује и бројност литературе која се бави поменутиим термином (уп. Младеновић 1989, Стијовић 1992, Унбегаун 1995, Ивић 1998, Толстој 2004). Будући да се ставови аутора о схватању славенизама често разилазе, у наставку рада биће изнете њихове основне претпоставке о посматраном појму.

Славенизми се у славистици дефинишу као позајмљенице из словенских језика, док у дијакронијској србистици имају донекле сужено и измењено значење, при чему их различити аутори дефинишу на различите начине. Тако Толстој и Унбегаун славенизме посматрају као речи из рускословенског језика, а притом их означавају и неуједначеним термилолошким апаратом, чиме их желе, иако је то некада веома тешко постићи, диференцирати од појма *русизам* (лексема из руског књижевног језика) (в. Бјелаковић, Зорић 2021: 389–390). Толстој, поред појма *славенизам*, употребљава и термине попут *руско-славенизам*, *славенорусизам*, *славенизам руске обојености*, *црквенословенизам* (в. Зорић 2013: 813, Стошић 2016: 226), као и синтагматску конструкцију *књишки елементи*, под којим подразумева не само позајмљенице из рускословенског језика, већ и тзв. хибриде. Ивић и Младеновић нешто другачије приступају посматраном појму, тј. под њим подразумевају и лексику из рускословенског, али и лексику из руског језика, као и хибридне форме (в. Бјелаковић, Зорић 2021: 390). Тако Младеновић (1993: 80) истиче да су славенизми „речи које су словенског порекла, али не припадају српском народном језику већ рускословенском, руском књижевном, славеносрпском и српкословенском”. Ипак, најпотпунију дефиницију термина *славенизам* даје Стијовић (1992: 13), одредивши их као речи „које припадају српкословенској, рускословенској, заједничкој црквенословенској и руској лексцици, укључујући и разне позајмљенице у овим језицима”, а такође и хибриде „који садрже особине и црквенословенског, без обзира на редакције, или руског, и нашег језика”.

При ексцерпцији грађе придржавали смо се Стијовићеве дефиниције појма *славенизам*, а, такође, све примере класификовали смо применом критеријума који предлаже поменути аутор.⁵ Стога ће сви примери бити разврстани на следећи начин: (1) фонетски аспект славенизама: (а) славенизми са заједничким особинама српкословенског и рускословенског језика, (б) славенизми са српкословенским гласовним особинама, (в) славенизми са рускословенским (руским) гласовним особинама, (г) славенизми са мешовитим гласовним особинама – хибриди или славеносрбизми, (2) творбени аспект славенизама: (а) праве сложенице, (б) префикси, (в) суфикси.

2. Фонетски аспект славенизама

2.1. Славенизми са заједничким особинама српкословенског и рускословенског језика

У ову категорију сврставају се речи које као фонетско обележје имају суфикс *-ије*, будући да та особина одликује српкословенску, али и рускословенску језичку епоху (в. Стијовић 1992: 57–58, Цветковић 2005: 96–97, Стошић 2016: 227). Поменути именички наставак настао је од старословенског суфикса **-ъј(е)*, који је био

⁵ С обзиром на то да Стијовић даје најпотпунију дефиницију термина *славенизам*, да на свеобухватан начин класификује све примере и да ту поделу спроводе и многи други аутори (уп. Терзић 1996, Зорић 2004, Цветковић 2005), определили смо се за примену његовог критеријума.

најфреквентнији формант у том језику за именице са конкретним и апстрактним значењем (в. Јефимова 2006: 130). За разлику од *Жерџиве Аврамове* која бележи нешто већи број примера са наставком *-ије* (в. Грбић 1986: 17), у посматраном делу јављају се свега две апстрактне именице које се граде поменутиим суфиксом: видѣниѣ ово богоданно (1843: 5)⁶, терпѣниѣ сву злобу преможе (1843: 23).⁷

Категорија славенизама са заједничким особинама српскословенског и рускословенског језика обухвата и примере са /л/ на крају слога (в. Младеновић 1977: 9). У анализираном делу уочен је само један пример таквог типа: кано оралѣ када ловца види (1843: 17). Такође, група *жд* представља заједничко фонетско обележје ових двеју епоха, али примери са поменутом групом нису забележени у *Жиџију*.

2.2. Славенизми са српскословенским гласовним особинама

2.2.1. Рефлекс јаџа

С обзиром на то да је у основи Ракићевог језика шумадијско-војвођански дијалекат, као и код већине писаца предстандардног периода у развоју српског књижевног језика,⁸ може се извести закључак да је основна вредност графеме <ѣ> била /e/, „што је у складу са екавским изговором који је основа Ракићевог народног језика” (Грбић 1986: 13). Ипак, екавизам писаца тог периода није имао упориште само у народном, већ и у српскословенском језику, који је већ од краја XII и почетка XIII века био екавског типа (в. Младеновић 1993: 79–80, Младеновић 1995: 112, Цветковић Теофиловић 2013: 258, Зорић 2016: 27). Примери са етимолошком употребом *јаџа* веома су бројни у посматраном *Жиџију*, а неки од њих могу се запазити у следећим стиховима: види старацѣ дѣло ово странно (1843: 5), рећићемо да га звѣрѣ изеде (1843: 6), да ће нѣму сѣме умножити (1843: 7), неможе се отацѣ утѣшити (1843: 7), за такову њихову побѣду (1843: 8), ты ме посла да посѣтимѣ браћу (1843: 8) итд.

Изнету тезу о екавској вредности овог вокала оправдавају и бројни примери у којима се на месту етимолошког *јаџа* јавља графема <е>, као што су лексеме забележене у следећим стиховима: кадѣ Пентефрѣи те саслуша речи (1843: 17), пакѣ и житарѣ поче беседити (1843: 19), онѣ бы кодѣ насѣ на векѣ быо слуга (1843: 24), пакѣ еданѣ путѣ то дѣте изыђе (1843: 26), иконому тако заповѣда (1843: 28), и колѣна любви нѣжно старца (1843: 34), када оно браћо време дође (1843: 37) итд.

2.2.2. Рефлекс йолугласника

Једно од битнијих обележја српскословенског језика јесте изједначавање, а затим и изговарање полугласника у слабом положају, у одређеним позицијама, што се почело остваривати веома рано. После XIV века такав полугласник се, под утицајем вокализације полугласника у јаком положају у народним говорима, и сам развијао у *а* (в. Младеновић 1984–1985: 501–502, Стијовић 1992: 58, Зорић 2016: 32).⁹ Такви примери у анализираном делу јесу малобројни и, као у *Жерџиви*

6 У загради, поред стиха, бележена је година коришћеног издања *Жиџија*, као и број стране на којој се може пронаћи приложени стих.

7 Суфикс *-ије* потврђен је великим бројем примера и у делима Доситеја Обрадовића (в. Куна 1970: 241–242), Јована Хаџића (в. Суботић 1989: 96) и Јована Стерије Поповића (в. Зорић 2016: 62).

8 Оваква ситуација првенствено се односи на језик Јована Стерије Поповића (в. Зорић 2016: 28–29).

9 У народним говорима полугласник у слабом положају се губио (в. Милановић 2004: 37).

Аврамовој (в. Грбић 1986: 25), јављају се искључиво са префиксом *сѣ-* > *са-*. У наставку текста приложене су све лексеми из *Житија* у којима је уочена ова појава: **сабраше** се кћери и сынови (1843: 13), срамота се **сакрити** неможе (1843: 16), кадъ Пентефрѣй те **саслуша** речи (1843: 17), Јосифъ ништа **сакривѣо** нѣе (1843: 23).¹⁰

2.2.3. Рефлекс назала *предњег реда*

У делима овог периода на месту назалног вокала предњег реда углавном долази рефлекс /e/ (в. Цветковић 2005: 98). Мада је у оваквим случајевима најчешће говорено о српскословенском рефлексу, мора се узети у обзир и утицај народног језика, чији је резултат рефлексације назалног вокала предњег реда био исти као у српскословенском језику (в. Зорић 2016: 33). Неки од примера у којима се уочава оваква појава забележени су у следећим стиховима: видѣо самъ и **месецъ** и сунце (1843: 5), прими **чедо**, Рахиль моя мати (1843: 10), докъ с' испуни Божя воля **света** (1843: 19), часть одъ жита да с' узима **пета** (1843: 22) итд.

2.2.4. Вокално /r/

Рефлекс вокалног /r/ у духу српскословенског и српског народног језика у овом делу забележен је у двама лексемама: **четрнаестъ** онъ лѣта служаше (1843: 3), и не **трпе** одъ Бога каштиге (1843: 4). Примери са српскословенским начином обележавања вокалног /r/, према Стијовићевим речима (1992: 70), не морају бити доказ о пореклу одговарајуће речи, тј. они не гарантују „да је лексема презета из српскословенског језика, односно да се не ради о адаптацији позајмљенице из рускословенског”¹¹

У свим осталим лексемама устаљен је рускословенски начин обележавања вокалног /r/ (в. поглавље 2.3.3).

2.2.5. Група /шш/

Са фонетско-фонолошког аспекта значајно је и присуство графеме <ш>, која је у језику писаца XVIII и XIX века могла имати различиту гласовну вредност. Њоме се могла означавати група /шт/, што одликује српскословенски и српски народни језик, као и група /шч/, карактеристична за рускословенски и руски језик (в. Младеновић 1979: 107, Цветковић 2005: 100, Милановић 2021: 11). У посматраном *Житију*, под утицајем српскословенског и српског народног језика, гласовна вредност графеме <ш> била је /шт/, будући да је и код других српских писаца XVIII и XIX века¹² она, пре свега, имала поменути гласовну вредност (в. Ивић 1998: 165–166, Зорић 2016: 30). Неки примери у којима се уочава графема <ш> приложени су у наставку текста: одъ **гноища** подиже **нищега** (1843: 23), одъ менека¹³ вы **гощены** бысте (1843: 32), са свимъ домогъ **мощи** отпратише (1843: 36), и овако братѣи **завѣща** (1843: 37) итд.

10 Примери са префиксом *са-* карактеришу језик Јована Рајића (в. Младеновић 1964: 53), Доситеја Обрадовића (в. Куна 1970: 53), Милована Видаковића (в. Кашић 1968: 36), Јована Хаџића (в. Суботић 1989: 108) и др.

11 Код Јована Стерије Поповића јављају се примери са оваквим начином обележавања вокалног /r/, нпр. *богомрски, држећи, ирвенство* (в. Зорић 2016: 31).

12 Међу тим писцима су Доситеј Обрадовић (в. Куна 1970: 44) и Јован Стерија Поповић (в. Зорић 2016: 30).

13 Пример *менека* илуструје употребу партикуле *ка* у склопу личне заменице за прво лице. Наиме, реч је о метричкој уклопљености ове лексеми у десетерачки стих који је у основи Ракићевог

Претпоставка о оваквој гласовној вредности графеме <щ> може се поткрепити и чињеницом да је у великом броју примера посматрана гласовна група обележавана и графичким спојем <шт>: отацъ нѣга одъ себе напушта (1843: 4), Јосифъ зато и невештъ се чини (1843: 24), да вы нисте поштени и мирни (1843: 32), фараонъ му допуштень даде (1843: 36) итд.

2.3. Славенизми са рускословенским (руским) гласовним особинама

2.3.1. Рефлекси йолугласника

Анализирано дело бележи и примере са рускословенским, односно руским рефлексима некадашњих полугласника, а то су рефлекси /o/ и /e/ (в. Цветковић 2005: 99).

Вокал /o/ на месту полугласника долази, пре свега, у два категоријама:

- (а) предлог/префикс *съ(-)* > *со(-)*: сожалуе и отцу казуе (1843: 4), сотимъ¹⁴ нѣга выше ненавиде (1843: 5), таква греха сохрани¹⁵ ме Боже (1843: 16), сокровене Божіе судбине (1843: 20) итд.;
- (б) префикс *въз-* > *воз-* и предлог *въ* > *во*: да умножи и да насъ возвыси (1843: 7), и да ће насъ овди возвысити (1843: 7), но одъ отца быо самъ возлюблѣнь (1843: 11), и къ небеси онъ очи возводи (1843: 16), за доброту весма¹⁶ га возлюби (1843: 17), и одъ отца добро воспитане (1843: 26), во истину овај свашто знаде (1843: 31) итд.

Посебну пажњу привлачи лексема *любовъ* (1843: 4 x 2, 15, 30) у којој се вокал *o* на месту полугласника доводи у везу са поменути рускословенским фонетизмом, али ипак треба имати на уму да та лексема, према Младеновићевим речима (1989: 108), „одликује и српскословенски језик, и то почев од најстаријих времена егзистирања код Срба овог књижевног и црквеног језика, тако да је она својим ранијим многовековним присуством ушла и у XVIII век када је дошло до усвајања рускословенског језика”.

Рефлекс /e/ на месту некадашњег полугласника јавља се у следећим примерима: пророчества дар се нѣму даде (1843: 4), пророчество нѣму се подаде (1843: 4), пророчествомъ Јосифа удиви (1843: 4), отечество своје оставити (1843: 7), честъ¹⁷ нѣшгъ иматъ исту ты од цара (1843: 18), тайне ове есу божественне (1843: 20), Богъ те живи любезни младићу (1843: 29), и множество ту се наплодише (1843: 36) итд. На основу наведених примера може се закључити да поменута вокализација полугласника условљава и поједине рускословенске наставке код именица и придева: *-ьств-* > *-еств-* (в. Зорић 2016: 38).

Иницијална група *въ* у којој не долази до горепоменуто вокализације одликује рускословенску језичку епоху (в. Зорић 2016: 39). У посматраном *Житију* уочен је свега један пример који се може сврстати у ову категорију: внукъ Исаака Аврамова сына (1843: 3).

Житија.

- 14 Енклитике и проклитике су у славеносрпској језичкој епоси често писане састављено са речима са којима су чиниле акценатску целину (в. Милановић 2014: 98). Конструкција *соѣим* (*с оѣим*) фреквентна је у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта (в. Ивић и др. 1994: 287).
- 15 Ова лексема са рускословенским фонетизмом јавља се у значењу *сачувавши* (в. Милановић 2021а: 52).
- 16 Прилог *весма* јавља се у значењу *веома, врло* (в. Бјелаковић и др. 2017: 72).
- 17 *Честъ*: ж слав. *признање, глас који неко или нешто има у друштву, у јавности, почаст, репутација, угле, репутација* (в. Бјелаковић и др. 2017: 291).

2.3.2. Рефлекси назала предњег реда

Поред примера у којима се на месту назалног вокала предњег реда уочава српскословенски рефлекс /e/, забележене су и малобројне лексеме са рускословенским рефлексом /ja/, па их, стога, у наставку рада наводимо у целости: святѣй Јосифъ зовомѣй¹⁸ Прекрасный (1843: 3), твоє отче знамѣ молитве святѣ (1843: 16), но духъ святѣй у комъ сердцу живи (1843: 16), а онамо съ святима прослави (1843: 23), священника одъ сунчева града (1843: 24).

У делу се јавља и усамљени пример са рускословенским рефлексом /a/ на месту назала предњег реда: часть¹⁹ одъ жита да с' узима пета (1843: 22).

2.3.3. Вокално /р/

Графијски спој <ер> у функцији обележавања вокалног /р/ одликује рускословенску ортографску норму и представља манир српских писаца XVIII и XIX века (в. Зорић 2016: 31).²⁰ Међутим, само у лексемама које су у целини руске или рускословенске овим графијским спојем означава се гласовна група /ер/, а у лексемама које не представљају типичне славенизме решење за гласовну вредност овог споја тражило се од случаја до случаја. Наиме, графијски спој <ер> у таквим речима није се морао и изговарати на тај начин, већ се помоћу њега могло само означавати вокално /р/ (в. Грбић 1986: 16). Примери са оваквим начином обележавања вокалног /р/ показују изразиту фреквентност у Ракићевом књижевном опусу (в. Грбић 1986: 16), а неки од њих забележени су и у следећим стиховима *Житија*: на Јосифа почеше мерзити (1843: 4), од како є умерла ми мати (1843: 7), онъ притерча и на гробъ нападе (1843: 9), ал' приходе мимо нѣи терговцы (1843: 9), смерть ю нађе идућ' изъ Харрана (1843: 12), ты до мене первый имашъ быти (1843: 22), еднакъ мое бѣдно вене сердце (1843: 30) итд. Неки од наведених примера, попут последње три лексеме, читали су се са /ер/, будући да се у руском језику јављају у истом облику, што оправдава горепоменуту тезу: у рускословенским и руским речима графијски спој <ер> има гласовну вредност /ер/.

У примерима крови (1843: 6, 34) и кровлю (1843: 20) запажен је графијски спој <ро> који представља рефлекс вокалног /р/ у рускословенском и руском језику. Група <ро> у текстовима XVIII и XIX века има стабилну гласовну вредност (в. Зорић 2016: 36).²¹

2.4. Славенизми са мешовитим гласовним особинама – хибриди или славеносрбизми

У анализираном делу уочен је и одређен проценат хибридних твореница. Српски писци подвргавали су се фонетској и морфолошкој адаптацији речи које нису биле карактеристичне за српски народни језик и тако су стварали једну

18 *Зовоми*: пас. парт. през. од *звати* (се), слав. који се зове, назива, звани (в. Бјелаковић и др. 2017: 132).

19 *Частѣ*: ж. слав. оно из чега је састављена целина, гео (в. Бјелаковић и др. 2017: 288).

20 Ова појава уочава се у делима Доситеја Обрадовића (в. Куна 1970: 37–38), Милована Видаковића (в. Кашић 1968: 25–26) и Јована Стерије Поповића (в. Зорић 2016: 31).

21 Овакав рефлекс вокалног /р/ забележен је и код Доситеја Обрадовића (в. Куна 1970: 232), Јована Хаџића (в. Суботић 1989: 40), Јована Стерије Поповића (в. Зорић 2016: 36–37) и Јована Суботића (в. Милановић 2014: 58), док Јован Рајић облике са том групом замењује вокалним р (в. Младеновић 1964: 31).

нову, хибридную форму, тзв. *славеносрбизме* (в. Самарцић 2019: 89).²² Већ „у првим деценијама 19. в. има текстова на прилично србизираним језику (делимично и више него код Вука на почетку његове ауторске каријере)” (Кречмер 2020: 39). Стијовић (1992: 94) појам *славеносрбизам* дефинише на следећи начин: „[т]о су, у првом реду, оне речи или облици који истовремено садрже и рускословенске (руске) и српске народне црте, а понекад и српскословенске – настале у процесу делимичног или потпуног србизирања”. Србизација је тако довела до тога да се одређена рускословенска (руска) реч приближи српском читаоцу и постане му разумљивија. На тај начин настао је славеносрпски језик, чија је, како сматра Младеновић (1989: 57, 147), „властита србизација постала процес који се из деценије у деценију све више појачавао”, а који се „завршио негде 20–40-их година XIX века”. Стога се, поред тзв. *лексичких славенизама*, тј. речи које су преузете из рускословенског или руског језика у непромењеном облику, могло говорити и о *лексички покрљеним славенизацима* (в. Младеновић 2008: 351).²³

Измена славенизама у духу српског народног језика огледа се, првенствено, код појмова из хришћанског ареала, као и код апстрактних појмова, па се тако могу издвојити следеће категорије које захватају мањи број примера у делу:

- (а) именице са измењеним завршетком *-није* у *-ње*. Тим процесом захваћене су лексеме са одликама рускословенског (руског) или српскословенског језика, као и оне лексеме које припадају општем црквенословенском фонду, при чему су се многе именице у јотованој форми подударале са облицима у српском народном језику (в. Стијовић 1992: 95). У наставку су приложени сви примери забележени у делу: већ оно є злочиненѣ моє (1843: 23), и велико чини оскуденѣ (1843: 25), фараонѣ му допуштенѣ даде (1843: 36);
- (б) придевским суфиксом *-ан*, са српским рефлексом полугласника, вршено је посрбљивање славенизама (в. Стошић 2016: 233). У *Жишцију* су забележена два примера настала овим процесом: гди си разтерзанѣ быо (1843: 12), онѣ є добарѣ и чистосердечанѣ (1843: 24);
- (в) руска група *вс* замењивана је српском групом *св* у заменици *сав*, *сва*, *све* (в. Стошић 2016: 232), а анализирано дело бележи један такав пример: све-сердечно еси неговала (1843: 10);
- (г) изговор *не* место *ње* (в. Младеновић 1979: 118–124, Стијовић 1992: 97). Уместо рускословенског изговора *ље*, *ње*, Срби су групе *ле*, *не* тако и изговарали, што је било омогућено одређеним правописно-језичким моментом. Наиме, рускословенско *ле*, *не* увек се изговарало као *ље*, *ње* код Руса, док су Срби у свом српскословенском и народном језику имали диференцијалне групе *ле*, *не* и *ље*, *ње*, што се и правописно разликовало: *ле*, *не* / *ље*, *ње* (в. Младеновић 1989: 35–36). У анализираном *Жишцију* бележи се један овакав пример: већ оно є злочиненѣ моє (1843: 23).²⁴

22 Потреба да се речи преводе на српски језик исказана је још у предговору *Славеносрпском магазину* када Орфелин истиче да непознате речи треба „по српски управљати”. Србизација је често вршена и у делима Доситеја Обрадовића и Јована Рајића (в. Младеновић 1989: 56–93).

23 О процесу србизације више у радовима Александра Младеновића (1989, 2002) и Ирене Цветковић Теофиловић (2013).

24 С обзиром на то да је група /ње/ у посматраном *Жишцију* обележавана искључиво графичким спојем <нѣ>, може се закључити да у наведеном примеру графички спој <не> означава гласовну групу /не/, што оправдава тезу да су Срби, за разлику од Руса, познавали диференцијалне групе: *не* (<не>) и *ње* (<нѣ>).

3. Творбени аспект славенизама

3.1. Праве сложенице

Категорија правих сложеница (изузев образовања са префиксом) имала је веома ограничену улогу у прасловенском лексичком систему. Ипак, у самом настанку словенског книжевног језика потребе превода подразумевале су и стварање великог броја правих сложеница. Формирање таквих лексема, посебно оних које су створане за потребе вишег, свечаног стила, настављено је и током редакцијског живота старословенског језика (в. Стијовић 1992: 101–102). У овом *Житију* група правих сложеница обухвата мањи број лексема, па их, стога, наводимо у целости: *бла̀го-* + *-словѣ*: и Исааку Богъ *благословѣ*²⁵ даде (1843: 8), *бо̀го-* + *-данно*: видѣніе ово *богоданно* (1843: 5), *бо̀го-* + *-у̀годно̀га*: добра старца *богую̀дно̀га* (1843: 26), *пѣрво-* + *-ро̀женѣ*: у матере быо *пѣрворо̀женѣ* (1843: 11), *све-* + *-сѣрдечно*: *свесѣрдечно* еси неговала (1843: 10), *смертѣо-* + *-носно*: *смертоносно* сви се устрашише (1843: 31), *чистѣо-* + *-сѣрдечный/-сѣрдечанѣ*: непорочный и *чистосѣрдечный* (1843: 3), онѣ є добарѣ и *чистосѣрдечанѣ* (1843: 24). О суфиксима којима се граде праве сложенице забележене у Ракићевом делу више у поглављу 3.3.2.

3.2. Префикси

У посматраном делу најпродуктивнији је префикс *сѣ-*: (а) са српскословенским рефлексом *а*: *сабраше* се кѣри и сынови (1843: 13), срамота се *сакрити* неможе (1843: 16), кадѣ Пентефрїѣ те *саслуша* речи (1843: 17), Јосифѣ ништа *сакривіо* ніе (1843: 23), (б) са рускословенским рефлексом *о*: *сожалуе* и отцу сказуе (1843: 4), таква греха *сохрани* ме Боже (1843: 16), *сокровене* Божіе судбине (1843: 20) итд. (в. поглавља 2.2.2. и 2.3.1).

Други по фреквентности јесте префикс *взѣ-* са рускословенским рефлексом *о*: да умножи и да насѣ *возвыси* (1843: 7), и да ће насѣ овди *возвысити* (1843: 7), но одѣ отца быо самѣ *возлюблѣнѣ* (1843: 11), и кѣ небеси онѣ очи *возводи* (1843: 16), за доброту весма га *возлюби* (1843: 17), и одѣ отца добро *воспитане* (1843: 26) итд. (в. поглавље 2.3.1).

У анализираном *Житију* забележени су и следећи префикси (за сваки префикс биће наведен по један пример): *без-*: господина неѣу *безчестити* (1843: 16), *не-*: *непорочный* и чистосѣрдечный (1843: 3), *о-*: смертѣ Якова нѣна *опечали* (1843: 3), *по-*: *поработаше* Египтяномѣ²⁶ лѣтъ 430 (1843: 37), *пѣре-*: святїѣ Јосифѣ зовомый *прекрасный* (1843: 3), *пѣред-*: пѣредѣ Јосифа таки *пѣредстадоше*²⁷ (1843: 28), *пѣри-*: а другїѣ одѣ віна *пѣрїставникѣ*²⁸ (1843: 18), *пѣро-*: да могу му сне *пѣротолковати* (1843: 20), *раз-*: *разточаватѣ* оно некѣ забрани (1843: 22), *у-*: отацѣ нѣму любовь *усугуби* (1843: 4).

25 Само је у овој сложеници уочено присуство нултог суфикса.

26 Стари наставак *-омѣ* у дативу множине именица мушког рода представља одлику рускословенске језичке епохе (в. Милановић 2004: 82).

27 *Пѣрїстїаши: сїаиши пѣред неко̀га, изаиши пѣред неко̀га, јавїиши се* (в. Петковић 1935: 176).

28 *Пѣрїстїавник: надзорник, управїишеѣ, чувар, настїојник* (в. Петковић 1935: 174).

3.3. Суфикси

3.3.1. Именички суфикси

Најфреквентнији суфикс од кога се граде именице забележене у посматраном делу јете суфикс *-(e)ство*. Реч је о форманту **-ьство* који се још у старословенском језику користио за формирање апстрактних именица (в. Јефимова 2006: 156). У овом *Жишију* поменути суфиксална морфема јавља се у два фонетска лика: (а) *-ство*: надџ прочијма первенство имаше (1843: 17), прво нџму старе-шинство даде (1843: 19), (б) *-ество* (у позицији иза сугласника *ч* и *ж*): пророче-ство нџму се подаде (1843: 4), отечество своје оставити (1843: 7), и множество ту се наплодише (1843: 36) итд. (в. поглавље 2.3.1).

Други по продуктивности јесте суфикс *-ост*. Поменути формант један је од најпродуктивнијих у делима писаца XVIII и XIX века²⁹ и најчешће, као и горепоменути суфикс *-(e)ство*, коегзистира у лексемама апстрактне садржине (в. Стијовић 1992: 109, Зорић 2016: 276). Неки од примера са овом суфиксалном морфемом који су забележени у Ракићевом делу јесу: види Јаковъ такову премудростъ (1843: 4), царъ се диви Јосифа мудрости (1843: 22), сви се чуде таквој словесности (1843: 22), да получите кодъ принца милостъ (1843: 28) итд.

Именички суфикс *-ник* јесте трећи по фреквентности у анализираном *Жишију*. То је сложени формант који је настао спајањем придевског суфикса **-н* или партиципског **-ьн* и индоевропског суфикса **-ik(ъ)*. Тако је формант *-ник* још у старословенском језику функционисао као јединствени суфикс **ъник(ъ)* (в. Јефимова 2006: 41–60), док је његово главно значење *nomina agentis* (в. Стијовић 1992: 109). Примери са овом суфиксалном морфемом уочени у посматраном делу јесу: тако старцу сопланикъ говори (1843: 12), еданъ е то одъ жита настойникъ (1843: 18), а другий одъ вина приставникъ (1843: 18) итд.

Следећи суфикси долазе са по двама потврдама: *-ије*: видѣније ово богоданно (1843: 5), терпѣније сву злобу преможе (1843: 23) (в. поглавље 2.1), *-ина*: каква га е постигла судбина (1843: 8), шо я плачемъ причина ово е (1843: 12), *-оша*: и красота лица отвѣтствуе (1843: 11), срамота се сакрити неможе (1843: 16) и *-шељ*: и ты нама поведитель бити (1843: 5), спаситель си свега свѣта (1843: 22). Именице са поменутиим суфиксом *-шељ* биле су малобројне у старословенским споменицима, али је њихова фреквентност временом расла (в. Јефимова 2006: 60–61). Овај формант црквенословенског порекла продуктиван је у свим словенским језицима и најчешће је књишког карактера (в. Зорић 2016: 53), а лексеме које се граде тим творбеним наставком, као и у старословенском језику, изводе се од глагола (в. Јефимова 2006: 62). Његово главно значење, као и значење горепоменутог суфикса *-ник*, јесте *nomina agentis* (в. Стијовић 1992: 109).

Суфикс *-ија* уочен је у једном примеру: ал' братія на завистъ усташе (1843: 5).

3.3.2. Придевски и прилошки суфикси

Придевско-прилошки суфикси не показују велику продуктивност у анализираном *Жишију*. Највећу фреквентност има суфикс *-ан* (*-ни*, *-но*), чија је битна функција уобличавање сложеница (в. Стијовић 1992: 113): непорочный и чисто-сердечный (1843: 3), видѣније ово богоданно (1843: 5), свесердечно еси неговала

²⁹ Међу писцима код којих суфикс *-ост* показује велику продуктивност јесу Доситеј Обрадовић (в. Куна 1970: 225–242), Милован Видаковић (в. Кашић 1968: 140–141), Јован Стерија Поповић (в. Зорић 2016: 57–58), Јован Суботић (в. Милановић 2014: 291–294) и Петар Петровић Његош (в. Стијовић 1992: 109–110).

(1843: 10), онъ є добаръ и чистосердечанъ (1843: 24), добра старца богоугоднога (1843: 26), смертоносно сви се устрашише (1843: 31). Овом суфиксу придружује се и суфиксална морфема *-ен*, која учествује у грађењу једне сложенице: у матере быо перворођенъ (в. поглавље 3.1).

Творбени наставак *-ан* (*-ни*, *-но*) уочава се и изван категорије правих сложеница: гди си разтерзанъ быо (1843: 12), еднакъ моє бѣдно вене сердце (1843: 30), изговори они бѣдни чине (1843: 31). Од осталих суфикса који се могу уврстити у посматрану категорију издвајају се још два са по једном потврдом: *-ив*: но јоште ће бити и милостивъ (1843: 24) и *-ски*: и варварски ту они покличу (1843: 11).

3.3.3. Глаголска суфиксација

У Ракићевом делу нема изразитијих особености у суфиксалној творби глагола, а два главна инфинитивна наставка од којих се глаголи граде јесу: *-иши*: почеше му браћа беседити (1843: 5), и да ће насъ овди возвысити (1843: 7), господина нећу безчестити (1843: 16) и *-овати*: да могу му сне протолковати (1843: 20), поче таки толковати ове (1843: 21) итд.

У двама примерима, због метричке кохерентности, Ракић употребљава краће форме инфинитива: и да можешъ толковатъ санове (1843: 21), разточаватъ оно некъ забрани (1843: 22).

4. Закључна разматрања

Ексерцирањем грађе из *Житија свјашаго и праведнаго Јосифа прекраснаго Викентија Ракића* утврђено је да, поред очекиваних елемената из српског народног језика, тј. оних облика карактеристичних за шумадијско-војвођански дијалекат, значајан удео заузимају и славенизми – језички слој који се често активира зарад остваривања метричке кохерентности и постизања стилског ефекта.

На фонетско-фонолошком плану уочена је највећа разноврсност, па се тако прави следећа класификација: (а) славенизми са заједничким одликама српско-словенског и рускословенског језика (суфикс *-ије*, */л/* на крају слога), (б) славенизми са српскословенским карактеристикама (екавска вредност *јашиа*, рефлекс */а/* на месту полугласника, рефлекс */е/* на месту назала предњег реда, малобројни примери са рефлексом */р/* у функцији обележавања вокалног */р/*, графема <щ> са гласовном вредношћу */шт/*), (в) славенизми са рускословенским формама (рефлекси */о/* и */е/* на месту полугласника, рефлекси */ја/* и */а/* на месту назала предњег реда, графички спој <ер> у функцији обележавања вокалног */р/*), (г) славеносрбизми (именице са завршетком *-ње*, посрбљавање придевским суфиксом *-ан*, замена групе *вс* групом *св*, изговор *не* место *ње*). Творбени аспект показује присуство малог броја правих сложеница (нпр. *блаџословъ*, *свесердечно*, *чисто-сердечанъ* итд.), већу продуктивност префикса (*без-*, *воз-*, *не-*, *о-*, *по-*, *пре-*, *пред-*, *при-*, *про-*, *у-*, *раз-*, *са-/со-*) и именичких суфикса (*-(е)ство*, *-ија*, *-ије*, *-ина*, *-ник*, *-остъ*, *-оша*, *-шељ*), као и малу фреквентност придевско-прилошких (*-ан* (*-ни*, *-но*), *-ив*, *-ски*) и глаголских суфикса (*-иши*, *-овати*).

На основу језичке анализе *Жершве Аврамове* (в. Грбић 1986) и на основу истраживања спроведеног у раду долази се до закључка да српски народни језик са одређеним уделом славенизама јесте у основи књижевних дела овог писца и да таква језичка разноликост представља његово главно стилско обележје. Одрживост славенизама у Ракићевом опусу и постепена тежња ка њиховој србизацији указују на све живљу идеју о језику што ближем српском народном говору.

Извори

Ракић 1843: В. Ракић, *Житије свјатаго и праведнаго Јосифа прекраснаго*, Београд: Књаже-ско-српска књигопечатња.
<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=2625&m=2#page/1/mode/2up>

Литература

- Бјелаковић и др. 2017: И. Бјелаковић, И. Цветковић Теофиловић, А. Милановић, М. Зорић, Ј. Стошић, *Речник славеносрпског језика: огледна свеска*, Матица српска: Нови Сад.
- Бјелаковић, Зорић 2021: И. Бјелаковић, М. Зорић, Лексички славенизми и питање жанра у славеносрпском језику, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, бр. 69/2, 389–404.
- Грбић 1986: Д. Грбић, *Језик Жершве Аврамове* Вићентија Ракића, *Прилози проучавању језика*, бр. 22, 11–48.
- Ераковић 2002: Р. Ераковић, Место и улога Катихисиса у песничком опусу Викентија Ракића, *Педагошка стварност*, бр. 9/10, 677–682.
- Зорић 2004: М. Зорић, Речник славенизама и књишких речи у делу *Крајка всемирна историја* Георгија Магарашевића, *Прилози проучавању језика*, бр. 35, 69–154.
- Зорић 2013: М. Зорић, Неколико речи о статусу и идентификацији славенизама, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, бр. 61/3, 811–818.
- Зорић 2016: М. Зорић, *Славенизми и књишке речи у драмским делима Јована Стјерије Поповића – трагедије и ране комедије*, Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду.
- Ивић и др. 1994: П. Ивић, Ж. Бошњаковић, Г. Драгин, Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта (прва књига: увод и фонетизам), *Српски дијалектолошки зборник*, XL, 1–419.
- Ивић 1998: П. Ивић, *Преглед историје српског језика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Јефимова 2006: В. С. Ефимова, *Старославянская словообразовательная морфемика*, Москва: Институт славяноведения РАН.
- Кашић 1968: Ј. Кашић, *Језик Милована Видаковића*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Кречмер 2020: А. Кречмер, Православна Славија (у словенској историји и у историјској славистици), *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, бр. 63/1, 25–46.
- Куна 1970: Х. Куна, Језичке карактеристике књижевних дјела Доситеја Обрадовића, Сарајево: Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине.
- Марићевић 2015: Ј. Марићевић, У Викентија Ракића волујске очи, *Лештопис Матице српске*, књ. 495, св. 1/2, 182–185.
- Милановић 2004: А. Милановић, *Крајка историја српског књижевног језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Милановић 2014: А. Милановић, *Језик Јована Суботића*, Београд: Чигоја штампа – Филолошки факултет.
- Милановић 2021а: А. Милановић, Славенизми у десетерачким песмама Герасима Георгијевића (1838), *Српски језик: студије српске и словенске*, бр. 26, 43–56.
- Милановић 2021б: А. Милановић, Досадашњи резултати и задаци у истраживањима славеносрпске ћирилице, бр. 50/1, *Научни састај слависта у Вукове дане*, 7–16.

- Миленковић 2017: Ж. Миленковић, Дезинтеграција књижевног жанра житија, *Годишњак*, год. 13, 191–206.
- Младеновић 1964: А. Младеновић, *О народном језику Јована Рајића*, Нови Сад: Матица српска.
- Младеновић 1967: А. Младеновић, Сава Мркаљ и његови претходници у реформи предвуковске ћирилице, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, бр. 10, 161–198.
- Младеновић 1971: А. Младеновић, Народни језик у песми *Љубосава и Радован* митрополита Стевана Стратимировића, *Зборник за филологију и лингвистику*, бр. 14/2, 71–121.
- Младеновић 1977: А. Младеновић, Напомене о српскословенском језику, *Зборник за филологију и лингвистику*, бр. 20/2, 1–20.
- Младеновић 1979: А. Младеновић, Напомене о транскрипцији и критичком издавању старих српских текстова из XVIII и XIX века, *Зборник за филологију и лингвистику*, бр. 22/2, 95–129.
- Младеновић 1984–1985: А. Младеновић, Неколико мисли о српскословенском, рускословенском и славеносрпском типу књижевног језика, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, бр. 27/28, 501–505.
- Младеновић 1989: А. Младеновић, *Славеносрпски језик. Сјудије и чланци*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- Младеновић 1993: А. Младеновић, О настанку екавског изговора данашњег српског књижевног језика, *Српски књижевни гласник*, бр. 11/12, 157–161.
- Младеновић 1995: А. Младеновић, Славеносрпски књижевни језик – почеци и развој, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, бр. 38/2, 103–117.
- Младеновић 2002: А. Младеновић, Неке напомене о процесу посрбљивања славеносрпског књижевног језика (друга деценија XIX века), *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, бр. 45/1–2, 121–127.
- Младеновић 2008: А. Младеновић, *Историја српског језика: одабрани радови*, Београд: Чигоја штампа.
- Орсић 2012: С. Орсић, *Еладијева пјесма* Викентија Ракића у европском контексту, *Траг*, књ. 8, год. 8, св. 32, 98–107.
- Петковић 1935: С. Петковић, *Речник црквенословенскога језика*, Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија у Сремским Карловцима.
- Самарџић 2019: Б. Самарџић, Мјесто славенизама у језику књижевности, у: Емир Кустурица (уред.), *Значај српског језика за очување српског културног идентитета. II, Српска књижевност као основа српског језика*, Вишеград–Београд: Андрићев институт – Белпак, 77–95.
- Скерлић 1953: Ј. Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Београд: Рад.
- Стијовић 1992: С. Стијовић, *Славенизми у Његошевим пјесничким делима*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Стошић 2016: Ј. Стошић, Славенизми у *Банатском алманаху* (1827), *Исходништа*, бр. 2, 225–237.
- Суботић 1989: Љ. Суботић, *Језик Јована Хаџића*, Нови Сад: Матица српска.
- Терзић 1996: Б. Терзић, Русизми и славенизми у језику *Житија* Герасима Зелића, *Научни састај слависта у Вукове дане*, бр. 25/2, 97–105.
- Толстој 2004: Н. И. Толстој, *Сјудије и чланци из историје српског књижевног језика*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Вукова задужбина – Матица српска, 65–147, 199–207.

- Унбегаун 1995: Б. Унбегаун, *Почеци књижевног језика код Срба*, Београд – Нови Сад: Вукова задужбина – Орфелин – Матица српска.
- Цветковић 2005: И. Цветковић, Славенизми у Вуковом *Српском рјечнику* из 1852. године, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, бр. 38/2, 95–108.
- Цветковић Теофиловић 2013: И. Цветковић Теофиловић, Напомене о језику Димитрија Тирола, у: Михај Радан (уред.), *Српско језичко наслеђе на мултикултурном простору Банаџа*, Темишвар: Савез Срба у Румунији, 256–270.

SLAVISMS IN THE POEM *ЖИТИЈЕ СВЈАТАГО И ПРАВЕДНАГО ЈОСИФА ПРЕКРАСНАГО* BY VIKENTIJE RAKIĆ

Summary

The paper analyzes the share of Slavisms in the Vikentije Rakić's poem *Житије свјатаго и праведнаго Јосифа прекраснаго* by providing their classification. The main goal of the conducted research is to describe the Slavisms recorded in the aforementioned literary work. Although the basis of this poem is the Serbian vernacular, the presence of Slavisms is still expected, since Rakić belonged to the clergy, whose representatives, in addition to the vernacular, had to know the liturgical language. Using qualitative methodology, all of the excerpted instances were analyzed from the phonetic and morphological aspect.

Keywords: history of language, Vikentije Rakić, Serbian vernacular, Serbo-Slavic language, Russian-Slavic language, Slavo-Serbian language, Slavisms

Marko M. Milošević